

Ante Sapunar

PROSTOR I SVJETLO PISTURE

UDK: 725.27.025.4:930.85 (497.5 Split)

Stručni rad

Primljeno: 10. VII. 1997.

Ante Sapunar
21000 Split, HR
Petrova 18

U članku autor upućuje na naznake što ukazuju da je u vrijeme širenja Splita prema zapadu u ranom srednjem vijeku i poslijepodne Pistura obuhvaćala znatno veći prostor i imala daleko veću ulogu od one koja joj se dosad pripisivala, što je i razlogom koncentracije kamenoklesarskih uresa na renesansnome zidu Pisture. Autor govori i o obnavljanju svjetla pred reljefom Gospe Porodilje te spornom nazivu Pistura.

Prolazeći prije nekoliko mjeseci Ulicom kralja Tomislava, primijetih kako se na Pisturi, visoko na renesansnom zidu pred reljefom Gospe s Djetetom u naoružju klati na vjetru za mnoge Splićane zaboravljeni i sada ruinirani feral; pomislih kako bi lako mogao pasti i prouzročiti nepoželjne posljedice. Istom prigodom ustvrdih kako bi se feral mogao i trebao obnoviti dok bi reljefu i zidu dobro došao restauratorski zahvat.

Danas je malo kome, a osobito mlađoj generaciji, poznato da je taj feral pred reljefom Gospe s Djetetom uvek gorio u trenutku poroda. Stari su Splićani Gospu na Pisturi još nazivali Gospom od Mira, Gospom Porodiljom, Madonna di buon'ora, Gospom o' Poroda.

U početku je vjerojatno Gospa s Djetetom imala ulogu zaštitnice grada od neprijatelja, da bi joj se tek u novije vrijeme pripisala nova uloga, i to zaštitnice porodilja. Poznato je, prema usmenoj predaji da osoba najbliža porodilji traži paljenje lumina kako bi u trenutku poroda bila pod zaštitom; navodno su i splitske primalje prije nego bi odlazile na babinje obvezno tražile da se to učini. Gospin lik na Pisturi bio je inače popularan kod splitskoga puka jer su mu se Splićanke utjecale za sretan i pravodobni porod, bez nepoželjnih komplikacija.

I u Cettineovim stihovima, koji su općenito najbolje opjevali splitske ambijente, nije mogla biti mimođena ni Pistura ni feral pred Gospinim likom, pa nala-zimo stih: "... i sve trne lumin na zidu Pisture uvrj crnih posrnulih krovi"¹⁾. I danas se stariji Spiličani sjećaju da je u njihovu djetinjstvu lumin često gorio. Procedura paljenja odvijala se uvijek na isti način. Netko od obitelji ili rodbine porodilje odnio bi obitelji u čijem je posjedu bila terasa na bedemu, stanovitu kolicišnu ulju, sa željom da se upali lumin. Kuriozitet je bio u tome što se ulje pri-nosilo feralu, a lumin se palio na način da se feral povlačio polugom na pokretnoj željeznoj konzoli zahvaćenoj za zid. Nakon dolijevanja ulja feral bi se polugom novano vratio na stojno mjesto.

Možda će svrhu i uporabu ferala na Pisturi najbolje objasniti rečenice iz pri-godne zdravice na blagdan sv. Duje, u Splitu, 7. svibnja 1982. godine, koje je iz-rekao tajnik Nadbiskupskoga pastoralnog vijeća Hugo Miletić, a tiskane su u *Vjesniku Nadbiskupije splitsko-makarske*, br. 3., 1982. g.

"Kao dijete prolazio sam s majkom ispod tih zidina. Ona je zastala, podigla pogled i zazivala Gospu, da nekome bude na pomoći. Tada sam prvi put ugledao lumin i Gospu od mira. Pitao sam majku: 'Ko užiže lumin, tako visoko?' Ona mi je protumačila: 'To je Gospa od mira i lumin gori za sritan porod malog diteta. Kad si se ti jema rodit, baba je odnila uje za lumin, koji nadolije famija ča stoji gori na miru'.

Tako sam saznao da je i za mene gorio lumin u Gospinu feraliću, a i za mnoge moje sugrađane. Od tada mi je svjetlo značilo, da se rađa jedan moj sugrađanin."

U želji da feral ponovno zasvijetli, potpisani, kao član Odbora za pučko na-slijede i običaje projekta "Split 1700", predloži godine 1996. Predsjedništvu Dru-štva prijatelja kulturne baštine izradu kopije staroga ferala, s time što novi neće svijetliti pomoću ulja nego će biti priključen na javnu rasvjetu, a svijetliti svjetлом koje će biti najprimijerenije nekadašnjemu. Tri strane ferala imat će matirano staklo, dočim će strana prema reljefu biti ostakljena čisto, kako bi se što bolje obasjao Gospin lik. S prijedlogom u pismenoj formi upoznati su Poglavarstvo grada Splita - Odjel komunalne djelatnosti, Ordinariat splitsko-makarske nadbiskupije, Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Povjerenstvo u Splitu i obitelj Ivice Klišmanića sa stanom na Pisturi br. 4, koje je danas i vlasnik terase s koje se palio feral.²⁾

Neposredno nakon upućenog zahtjeva, pismeni pristanak za obnovu ferala uputili su Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine i Predstojnik Ureda za povijesnu jezgru, nakon čega je feral i obnovljen.³⁾

U povodu obnavljanja ferala na renesansnom bedemu s početka XVI. stoljeća nameće se pitanje zašto je upravo tu na Pisturi uzidan reljef Gospe s Djetetom,

jedno od najljepših kiparskih renesansnih djela u Splitu, i zašto se uopće upravo na tome mjestu, kao nigdje drugdje, na gradskom obrambenom zidu našlo nekoliko kiparskih djela, dekorativno-klesarskih radova s čisto renesansnim oznakama, od kojih neki i s ratnom simbolikom?⁴⁾

Upravo tu činjenicu, kao i ulogu Piture u povijesti Splita i njezine prostorne mijene nastojat će osvijetliti ovim skromnim prilogom.

Među poznatim javnim prostorima srednjovjekovnog Splita značajnu je ulogu, uz Trg sv. Dujma i Trg sv. Lovre, imao i Trg Pistura. Dok prva dva spomenuta trga vremenom dobivaju čitav niz različitih naziva, Trg Piture zadržao je od prvog spomena do danas isti naziv. Nadalje, među njima postoje razlike u vremenu nastanka kao i razlike u primarnoj javnoj namjeni. Najstariji, Trg sv. Dujma, iznimno veličanstveni Peristil s nizom crkava, bio je atrij namijenjen ponajprije religioznim svečanostima kršćanskog obreda i prvi je bio popločan (*placatum*),⁵⁾ za razliku od Trga sv. Lovre, formiranog mnogo kasnije, koji je s nizom javnih zgrada bio stoljećima središtem komunalnoga gradskog života. Pistura, pak, bila je ne samo trgovište na kome se trgovalo na malo,⁶⁾ već prostor gdje su se u prošlosti odigravala svakovrsna događanja i koji je imao mnogo veće značenje od običnog gradskog paza.

Upravo je topografski položaj splitskih trgova u urbanom arealu grada uvjetovao da svaki od njih prođe svoj osobit prostorni razvoj. Tako je Trg sv. Dujma ostao uvijek u svojim antičkim dimenzijama, dok je Trg sv. Lovre povećavao svoju površinu; površina Pisture, pak, vremenom se zamjetno smanjuje. Otuda u pismenim dokumentima i tumačenjima predjel Pisture nalazimo u različitim prostornim dimenzijama.

Tako se u dokumentima Pistura spominje još 1222. god. kao *monasterium Sancti Benedicti in Postures*, dakle, prostor pred sjevernim zidom Dioklecijanove

Gospa Porodilja s "feralom" na zidinama Pisture početkom ovoga stoljeća (Arhiv Arheološkog muzeja)

palače, dok P. Skok navodi: "Pistura se nalazi u gradu, tj. u Lovretu, polju kod sjemeništa put Poljuda."⁷⁾ Naravno, da je ova Skokova ubikacija pogrešna i neprecizna interpretacija Piture kao prostora u pravcu Lovreta. I G. Novak ubikaciju Piture na Lovretu smatra pogrešnom i omeduje je u sljedećim okvirima: "Pitura se zove i danas kraj na jugu uz Ulicu Lučić-Lavčević (današnja Ulica kralja Tomislava - op.a.) iza sjeveroistočnih kula Dioklecijanove palače prema zapadu, a prije i nešto prema istoku",⁸⁾ dok u bilješkama navodi: "Pitura je bila uvijek poljana, nekad nazvana i plancatus, koja se nalazila od sjeverozapadne kule Dioklecijanove palače sve do sjeverozapadnog ugla srednjovjekovnih gradskih zidina."⁹⁾ Kad se tome doda da se crkva Sv. Duha koja prema matrikuli istoimene bratovštine datira iz 11. stoljeća, a u pisanim se dokumentima spominje od 1338. godine,¹⁰⁾ nalazila izvan zidina splitskoga rano-srednjovjekovnog suburbija i da je prema davnom navođenju L. Jelića sagrađena na mjestu neke starije na *plancatum de Pesturio*, onda se opet potvrđuje sužavanje prostora Piture, u ovom slučaju s južne strane.

Primjetiti je da na ovoj gradskoj površini nije prisutno samo sužavanje nekadašnjeg prostora Piture već je izgradnjom obrambenih zidina prisutno i nestajanje nekih crkvica ili gradnja crkvica istog titulara na novoj lokaciji. Tako se gubi trag crkvi sv. Ivana *de Posturio seu de Lacu* koja se spominje godine 1234., potom godine 1265. kao *St. Johannis de Pistorio*, a nalazila se kraj poznate lokve na Baščunu (današnjem Trgu G. Bulata).¹¹⁾ Jedan rukopis iz 1577. g. navodi zemlje na zemljisu od *Lachulle*, tj. "na jezercu", što se odnosilo na tadašnju lokvu. Nadbiskup Foconi godine 1578. crkvu nalazi u lošem stanju, dok Priuli u vizitaciji posjećuje mjesto gdje se nalazila i naređuje izgradnju kapele. Kasnije, godine 1621., kapela je već izgrađena, kad se spominju vrtovi, put i jezerce, da bi poslije nestale i kapela i crkva.¹²⁾ P. Petrić, iznalazeći nove vjerodostojne podatke o ovoj crkvi, dobro primjećuje kako područje Piture zahvaća mnogo veće prostore, sve do zgrade današnjeg kazališta. I drugu, malo poznatu crkvu na prostoru Piture, sv. Cecilije *de Posturio*,¹³⁾ osvjetljava također istraživačkim radom, istražujući maglovitu lokaciju ove crkve i navodeći njezino prvo spominjanje u Kaptolskom kartularu s početka XIII. st. Notar Nikola iz Augubija godine 1363. također spominje predio sv. Cecilije *de Posturio*. Niz podataka iz kasnijih razdoblja položaj ove crkve vezuju uz vrtove, blizu Judaike (mastionice) ili uz orientire sv. Cecilije *detto il Porton ili sopra il Porton* i, na drugome mjestu, *appresso il canton*, tj. "kod ugla". Na osnovi Petrićevih istraživanja crkva i kapela mogu se locirati negdje na uglu, vjerojatno uz branik Civran, od kojega je vodio put uz potok na jug i uz zid prema istoku.¹⁵⁾

I kapelica Gospe na vratima bedema Priuli, koju je godine 1712. postavio nadbiskup Cupilli, nestale u XIX. st. rušenjem zidina, nije bila građena samo kao

poticaj pobožnosti vojnika na straži, nego i kao naknada za porušenu crkvu, slično kako je izgradnjom baroknih bedema kult sv. Cecilije prenesen u prostor Lazareta, gdje nadbiskup Cosmi 1682./83. spominje postojanje istoimene kapele.¹⁶⁾ Sve ovo dodatno potvrđuje da je prvobitni prostor Piture, izgradnjom obrambenih zidina, a osobito baroknih bedema, izmijenio i suzio njezin prostor sa svih strana.

Koliko se suzio prostor Piture, najbolje se vidi iz nedavnog natječajnog programa za idejno-urbanističko rješenje Ulice kralja Tomislava i Klaićeve poljane (također u sastavu Piture) sa 1380 metara četvornih ukupne površine obuhvaćene natječajem.¹⁷⁾ Pri spominjanju ovog natječaja primijetiti je kako se u obilnom programu nigdje ne spominje postojanje ferala, pa čak ni u Smjernicama za rasvjetu natječajnog prostora.¹⁸⁾ Od kamenih ukrasa spominju se Gospin lik i otučeni lav sv. Marka, dok reljefi s vojničkim simbolima kao da ne postoje, a raspored reljefa koji iskazuje renesansni smisao za ukrašavanje širokih ploha ili pak podatak da su to radovi domaćih splitskih graditelja i klesara koji su 1502.-1503. zidali i popravljali gradske zidine pa tako i ove na Pisturi - se i ne spominje. Sigurno da petostoljetni reljef Gospe s Djetetom zaslužuje mnogo veću pozornost, bez obzira što se nalazi visoko na zidu i što je vremenom dobio stoljetnu patinu, koja ga je učinila još nezamjetljivijim; usto, stabla pred reljefom dodatno ga skrivaju pogledima prolaznika. Reljef nipošto nije smio biti zaboravljen,¹⁹⁾ to više što lik Gospe Porodilje ima svoju uzročnost i povezanost s drugim sličnim likom Gospe koji je postojao u neposrednoj blizini, pa ovom prigodom nije na odmet i to spomenuti.²⁰⁾

Poznato je da je u baroknim bedemima sagrađenima 60-ih godina XVII. stoljeća grad imao dvoja vrata, Priuli i Corner. Vrata Priuli nalazila su se između ovih dvaju bedema, odnosno između bastiona Priuli i zida koji ga je povezivao s bastionom Corner. Ta vrata Coronelli u svom portolanu splitske luke iz godine 1688. naziva *Vrata Pistora* bez ozbira što se nalaze u zidu bastiona Priuli. Isti naziv rabi Juster na svom planu Splita iz godine 1708. Taj naziv, koji mnogi smatraju pogreškom, logičan je ako se zna i prihvati da su se vrata nalazila na prostoru Piture. U sklopu ovih vrata nalazili su se obrambeno dvorište, stražarnica, ognjište, prostorije s ležajima, sobice za časnike, kao i već spomenuta kapela posvećena Gospa od Porodenja. O svom trošku nadbiskup S. Cupilli godine 1711. dao je u kapelu postaviti sliku Gospe s Djetetom, a iznad nje drvenu nadstrešnicu za zaštitu od kiše i vlage. Sličnu kapelu dao je izgraditi na prvim i drugim vratima blizu Sv. Dominika, a sličnih ima i drugdje, na istočnim vratima Omiša kao i južnim vratima u dubrovačkoj luci.²²⁾

Rušenjem i nestankom ovih vrata na bastionu Priuli, a time i kapele, štovanje Gospe prebacuje se na zidine Piture. Inž. Rossini, godine 1749. navodi da se uz vrata Priuli nalazila streljana, a prema popisu zgrada iz 1804. g. i stražarnica je

bila u dobrom stanju, dok u katastarskom planu iz godine 1831. vrata nisu ucrtana, što znači da su srušena prije te godine.²³⁾ Pretpostaviti je da je unutar tih godina došlo do premještanja štovanja Gospe Porodilje na bedemu Pisture.

Graditeljska kompozicija ukrasa na Pisturi sastoji se od dva izljebljena pilastra profiliranih glavica, iznad kojih su bile dvije konzole, koje nose arhitrav. Iznad arhitrava uzdiže se atika s čije desne i lijeve strane strše dvije probušene konzole ukrašene stiliziranim lišćem. Otvori na konzolama u obliku prstena vjerojatno su služili za razastiranje zastora od tkanine u svečanim prigodama. Na fotografiji se vidi i ostatak grede provučen kroz prsten. Ispod reljefa s likom Gospe s Djetetom nalazio se mletački lav sv. Marka postavljen među kaneliranim pilastrima veće edikule. Lav je doživio sudbinu većine ostalih reljefa i danas je od njega ostao jedva zamjetan dio trupa i krila.²⁴⁾ Zanimljiv je opis ovog reljefa i okolnog prostora, vjerojatno iz Bulićeva pera, u bedekeru *Vodja po Spljetu i Solinu*, tiskanom 1894. godine u povodu Prvoga kongresa za starokršćansku arheologiju:

"Susjedni pokos iz šesnaestog veka prislonjen g. 1503. uz stari zid Burgusa (novoga grada), što ostaje na poljani Pištura, na desnu rečenoga luka, ukrašen je spomenikom na način tabernakula, koji je štitio lava sv. Marka, već davno uništena. Nad tabernakulom uzdiže se oltar sa basrelievom Gospe. Pod basrelievom vise van dva prošupljena babka, koja se često viđaju u gradovima jednom podložnim mletačkom gospodarstvu, kao strše postrance od prozora ili doksata. U dvojstrukima škuljama svakoga babka vrtjela se je os drvenoga branika pred hitcima upravljenim s puta."

Vidljiv je ostao uklesani natpis postavljen tijekom veljače godine 1503. s imenom gradskog providura Antonija Dandola, kada se stari gradski zid iz XIV. st. pojačavao novim prednjim i debljim kosim zidom radi uspješnije obrane od Turaka. Natpis također ističe da su podignute malim troškom "parco sumptu", kao da se željelo pred mletačkom vlasti, kojoj su dalmatinske općine trajno upućivale molbe za obnovu svojih utvrda, opravdati izradbu tih reljefnih uresa.²⁵⁾

I. M. Marulić je smatrao da su jedino zidine stvarna obrana pred turskim osvajanjima. To najbolje potvrđuje u pismu papi Hadrijanu VI. oko godine 1522.: "Samo zidovima branimo svoj opstandak i zadovoljni smo što zbog nekog prividnog mira jedino gradovi naše Dalmacije nisu još opsjedani i izloženi jurišu. Pošteđeni su, samo gradovi, a sve ostalo je izloženo pljački i grabežu."²⁶⁾ Na srednjem dijelu kosog bedema tri su ploče s mirno stiliziranim reljefima i vojničkim obrambenim simbolima. Na prvom reljefu je kaciga s perjanicom nataknutom na mladici prolistalog debla, na drugoj prsni oklop antičkog oblika, a na trećem pogledono-sne halebarde, od kojih se tek naziru vršci.²⁷⁾ U odgonetavanju simbolike ovih ratihih motiva sigurno se ne može mimoći činjenica kako slobodu grada čuvaju njegovi bedemi, ali i srčanost njegovih građana.

Poznato je da na ostalom obrambenom ziđu susrećemo tek ponegdje izolirani kameni ukras, simbol ili obilježje, što navodi na zaključak da ovu skupinu reljefa na Pisturi ne možemo pripisati slučajnosti već je njihova izradba više posljedica raznih okolnosti. Istražujući topografsku situaciju uokolo kopnenog dijela Dioklecijanove palače i srednjovjekovnog ziđa, uočljivo je da nigdje nije bilo toliko ravnog terena kao što je bilo ispred sjevernih zidina Palače, i to bilo u pravcu potoka na zapadnoj strani ili na sjeveru prema padinama Glavičina i na istoku prema Lučcu i padinama Gripa.

Također, jedno od najznačajnijih mjeseta u prošlosti Splita bila su upravo Vrata od Pisture, jedini sjeverni izlaz na taj veliki brisani prostor, istodobno i ulaz s toga širokog prostora u grad, nakon zatvaranja Zlatnih vrata. Glavna gradska ulica, koja je dijelila stari od novoga dijela grada, počimala je od tih vrata i išla današnjom Bosanskom ulicom do Narodnog trga, odnosno starog Trga sv. Lovre, poslije Trga oružja i Gospodskog trga. Kad je u ranom srednjem vijeku grad izšao izvan zidina Dioklecijanove palače prema zapadu, to širenje novog burgusa započelo je upravo južno od budućih Vrata od Pisture, koja će se nalazili na sjevernom zidu, kraj Dioklecijanova zida (misli se na sjeverozapadnu kulu), što potvrđuje zaključak Velikog vijeća od 5. veljače godine 1358. Tu se govori o postojanju samostana sv. Benedikta kod Vrata Pisture (*juxta portam Pistorij*), tj. odmah do kule u novom bedemu.²⁸⁾

Dodatni razlog što je prostor Pisture u prošlosti bio stalno okupljalište s pulsiranjem života jest da se u tom krugu nalazila, osim prije spomenutih crkava i benediktinskog samostana iz 1069. g. sa crkvom sv. Eufemije, još i crkva sv. Petra *de Turri*, "od Kule", u sjeverozapadnoj kuli Dioklecijanove palače. Začuđujuće je da je u Novakovoj *Povijesti Splita*, iz 1957. godine, na srednjovjekovnoj karti Splita str. 425 ova crkva prebačena u sjeveroistočnu kulu Palače (Paparella) da bi se kasnije ista pogreška prenosila na druge tekstove, sve do novih izdanja *Statuta grada Splita*.²⁹⁾ Nadalje, odmah uz vrata nalazila se i gradska loža, treća po redu nakon one na trgu pred katedralom i Trgu sv. Lovre gdje su se, uz ostale njezine namjene, sklanjali došljaci koji bi stigli noću.³⁰⁾ Pistura je bila stoljećima splitsko trgovište, osobito za došljake s bližeg i daljnog sjevernog zaleđa, nadasve kad je tamo prenesena tržnica s Poljane sv. Lovre. Pistura je, kako reče C. Fisković, trg gdje se trgovalo na malo. Da je Pistura bila ponajprije pazar, merkata, za to imamo dokaze iz raznih vremena. Tako knez Basadonna godine 1638. govori o židovskim obiteljima koje na Pisturi trguju na malo. Ne bi se pretjeralo kad bi se ustvrdilo da je Pistura stoljećima bila prostor u funkciji terminala pa iako se u svim vremenskim razdobljima splitske prošlosti spominje po raznim događajima, u recentnoj povijesnoj znanosti tretira se kao sporedna javna gradska površina.

Nedvojbeno, ona je bila stjecište i sastajalište splitskoga puka kao i namjernika iz okolice. I kako se ide natrag u prošlost, uvijek se za to može naći potvrde.

Tridesetih godina ovog stoljeća Pistura je stajalište autobusa za pravac: Sinj, Vrlika, Trilj, Aržano, Muć.³¹⁾ Krajem prošloga stoljeća splitski gradonačelnik V. Mihaljević u pjesmi "Na uzstuk" 1899. pjeva: "*Bijah pravnim vježbenikom / kod kotarskog Poglavarstva/ na Pisturi /toj poljanil gdje seljani/ gromoglasno vežu oslel i po jugu i po buri, /dok opreme svoje posle...*"³²⁾

U površnom nabranju može se nadodati i neke manifestacije zabavnog i svečanog karaktera koje su se u dalekoj prošlosti odigravale na prostoru Pisture. Za vrijeme poklada održavalo se natjecanje, takozvana *sječa glave volu*, neutvrđenog podrijetla, inače uobičajena u Mlecima, ali mnogo prije i u Trakiji. Po staroj legendi *sječa glave volu* bio je završni čin borbe s bikovima koja se održavala u Splitu, a spominje se u Trogiru u XVI. stoljeću i Korčuli od XVI. stoljeća. Ovaj okrutni običaj odigrao se posljednji put u Splitu na "tusti četvrtak" 1797. godine, dakle u posljednjoj godini postojanja Mletačke Republike.

Između ostaloga Pistura je bila borilišni prostor koji je privlačio mnoštvo građana, gdje se zna da su održavane neke vrste srednjovjekovnih turnira i javnih natjecanja, među kojima je bila već spomenuta *sječa glave vola*.³³⁾

No, i još mnogo ranije kod Tome Arhidakona na dva mjesta nalazimo podatke o povijesnim događanjima vezanima uz Pisturu. Prema njegovu kazivanju u vrijeme kad su godine 1167. Dalmacija i Hrvatska do Krke bile pod vlašću bizantskog cara Komnena, neki oholi vojvoda Relja svim silama je nastojao da se Splićani odmetnu od cara. Kad prijetnje i pregovori ne donesu ploda, vojvoda se utabori kraj grada i započne ga napadati. Rezultat tog neprijateljstva završi na način što Splićani, prizivajući Boga u pomoć, na prepad nasrnu na neprijatelja i poraze ga. "Tada Splićani, postigavši pobjedu nad svojim neprijateljima, s veseljem vraćajući se odsijeku glavu samog preopakog vojvode i objese je na Pisturi (in pistorio)".³⁴⁾

I u sljedećem stoljeću kad kralj Andrija II. odluči ispuniti zavjet svojega oca Bele III. i otici u križarski rat, put ga je vodio preko Splita i 23. kolovoza godine 1217. stigne u Split. Taj događaj bio je vezan opet uz prostor Pisture. "U susret kralju izidoše u procesiju svi građani i svi stranci, i sva njegova vojska, pjevajući mu glasno pohvale. A zatim je čitav kler, obučen u svilene haljine s križevima i kadionicima idući sve do izvan gradskih vrata na Pisturi, kao što je to pristojalo kraljevskom veličanstvu, išao i pjevao."³⁵⁾

I Statut grada Splita iz 1312. godine nije ostao bez spomena Pisture. Tako u Glavi osmoj Pete knjige nalazimo članak:

“Isto tako određeno je i naređeno da se trg pred (stolnom) crkvom koji se zove Plokata ne smije zakrčiti nečistoćom... Slično tom trg koji se zove Pistura (pistorium) ne smije se zakrčiti nikavkom nečistili ili smećem već se mora čistiti...”

Katastik samostana sv. Frane iz godine 1614. govori o postojanju tržnice na Pisturi na kojoj su Mala braća imala trajnu povlasticu sabiranja milostinje od godine 1677, tj. odmah nakon izgradnje baroknih zidina, pa sve do u XIX. stoljeće, što upućuje na trajnu prisutnost tržnice na Pisturi. Ne smije se izostaviti ni poznatu činjenicu da se na zapadnom dijelu Pisture nalazio i Pozobon (*Pozzo buono*), bunar dobre vode, po kojemu će se čitavo predgrađe nazvati Borgo Pozobon, poslije Dobri.

*Slavoluk podignut 1875. na početku Domaldoove ulice u čast prvog posjeta cara F. Josipa I.,
Srušen 1919.*

Car Franjo Josip je za vrijeme svojih posjeta Splitu 1875. i 1891. godine imao svoju rezidenciju u drugoj kući Michieli-Vitturi na Pisturi, poslije zgradi (austrijskoga) Kotarskog poglavarstva. Prilikom prvog posjeta podignut je slavoluk na početku današnje Domaldoove ulice, srušen godine 1919.

Kad je dovršena obnova Dioklecijanova vodovoda i nakon što je voda iz Jadra ponovno došla u Split, već su bile nabavljene i uspostavljene i prve javne če-

sme. Početkom srpnja godine 1880. proradile su, nakon one u vodospremi, prve česme u gradu, jedna u Velom varošu i druga na Dobromu (blizu Lokve), a već 17. srpnja iste godine proradila je i česma na Pisturi s dva mlaza poput onih prethodnih. Česma je bila postavljena nešto istočnije od spomenutoga slavoluka na Pisturi, a srušena je oko godine 1938., kada se dovršavala Glavna pošta i izvodila prizemnica javnog nužnika, gdje se otprilike i česma nalazila.

Sve to pokazuje da je Pistura u prošlosti bila važan prostor okupljanja, koji se, osim za trgovinu, koristio i za svakovrsna druga pojedinačna i masovna događanja, i to ne samo posljednjih stoljeća nego od vremena prvog širenja grada na zapad i formiranja, početkom XV. stoljeća, novog srednjovjekovnog zida prema zapadu, s četiri kule, do današnje Marmontove ulice i dalje, kad se 1503. podižu nove čvršće (renesansne) zidine na kojima se postavljaju već opisani kiparski ukrasni reljefi.

Značenje Pisture, kao nekadašnjeg prostora okupljanja iskazan je i u suvremenosti u jednom od natjecateljskih radova za urbanističko-arkitektonsko rješenje uređenja prostora Ulice kralja Tomislava i Klaićeve poljane 1992. godine (autori: V. Krstulović, R. Plejić, J. Rošin, i G. Žuvela) koji sugerira "reinterpretaciju" programatskih odrednica, i to: u Pisturu kao pretprostor grada - stjecište više pravaca koji vode u grad" i "kao svojevrsni dekumanus, paralelan onome Dioklecijanove palače, čiji je Ulica kralja Tomislava tek jedan dio".

Velike promjene nastaju na Pisturi i kad povlačenjem Turaka s ovoga područja bedemi gube svoje prvo bitno značenje i kad se prostor na njima i pokraj njih počinje davati u investituru. Na nacrtu plana grada Splita mjernika Franje Antuna Kurira iz godine 1796. iz arhiva mletačkoga *Magistrato alle Rason Vecchie* vidljivo je da je bastion Priuli prepusten obiteljima Bajamonti, Božić i Pavlović. Istočni dio zemljišta dan je obiteljima Bosa i Riboli.³⁷⁾ Na lijevoj strani bastiona Priuli označeno je groblje (*Campo Santo*) koje je katkad ucrtano odmah uz gradska vrata na istom braniku. S vanjske strane bastiona ucrtana su već nekoliko puta spomenuta Vrata Priuli (*Porta della città*). Uz branik Zorzi, nazvan i branikom Sv. Duha, tri su kuće vlasništva kontea Marina Pavlovića naslonjene na dio srednjovjekovnih zidina.³⁸⁾

Na istoku uz Vrata Pisture bila je kuća kontea Radoša Antuna Michielija Vitturija i mali vrt samostana sv. Arnira, između njih kuća Matije Stupca, kovača, a nasuprot njima sjeverozapadna kula Dioklecijanove palače, u vlasnosti samostana, i loža za stražu.³⁹⁾

Na nacrtu F. Antuna Kurira iz godine 1792. vidi se veći dio starih bedema, bastion Zorzi, obrambeno dvorište na Pisturi, neoznačena kuća Micheli Vitturi, a uz zid zemljište Bernardi i kuća Marina Pavlovića, dok su na planu iz godine 1796. već ucrtane tri kuće Pavlovića.⁴⁰⁾

Ovo navođenje kuća i zemljišta s nekim nacrtima krajem XVIII. stoljeća izneseno je kako bi se ukazalo na vjerodostojne pokazatelje tadašnje izgradnje prvi kuća na bedenima i kraj njih, odnosno prve graditeljske zahvate na Pisturi, ali ovaj put ne u obrambene svrhe. U dalnjem tijeku nastat će dvaput nadogradivana kuća Pavlović, poslije sjedište prve hrvatske splitske općine, sada zgrada Glazbene škole, zatim četverokatna kuća Michieli-Vitturi na uglu uz današnju Klaićevu poljanu i Ulicu kralja Tomislava, poslije zgrada Kotarskog poglavarstva, i još starija četverokatnica Michieli-Vitturi blizu Vrata Pisture, a na suprotnoj strani uglovnica Karaman⁴¹⁾ i nešto dalje zgrada Gregorija de Grisogono u Nodilovojo ulici, poslije od 1862. godine Klasična gimnazija i, pored nekih manjih, najnovija zgrada Glavne pošte i betonskog paviljona iz godine 1939., čime Pistura dobiva današnju urba-nističku fizionomiju.⁴²⁾

* * *

U splitskoj toponomastici velike nedoumice ostavlja naziv Pistura, premda se ovaj toponim smatra apsolviranim i njegov postanak izvodi od latinskog *Postures*, što je označavalo predjel, koji se nalazi *poslije kule*, iza kule, tj. iza sjeveroistočnih kula Dioklecijanove palače prema zapadu, a prije i nešto prema istoku, što se latinski govorilo *post tresses*, odakle je izvedena riječ *pistorium*. Tako G. Novak interpretira ovaj toponim u svojoj *Povijesti Splita* godine 1957.⁴³⁾ Na istome mjestu navodi i prvo bilježenje spornog toponima kad se godine 1222. spominje samostan sv. Benedikta *in Postures*,⁴⁴⁾ zatim 1234. godine zemlja sv. Ivana *de Posturio*.⁴⁵⁾ Nadalje, Novak navodi kako se u najstarije doba ovaj kraj uvijek naziva imenom koje dolazi od riječi *post* i *tresses* ili *turio*, a tek se kasnije javlja to ime u obliku *Pistorium* (*porta pisturie*).⁴⁶⁾

U svom tumačenju podrijetla naziva splitskoga lokaliteta Pisture istodobno otkriva i pogreške koje i u svojim bilješkama potvrđuje kad olako odbacuje Skokovo obrazloženje nastanka ovog naziva, koje po našem najvećem toponomastičaru dolazi od riječi *pistorium*, što znači pekarna.⁴⁷⁾

Novakova interpretacija da se naziv ovoga predjela javlja tek kasnije u obliku *Pistorium* pogrešna je jer u pisanim dokumentima istodobno egzistiraju oba oblika, s time što je oblik *Pistorium* češći od *Postures*. Nameće se pretpostavka da je u ovom slučaju Novak površno odabrao svoju toponomastičku tezu i pri tome zanemario i druge mogućnosti. Potvrdu ovakva stava nalazimo u dva neosporno najznačajnija i najvjerojatnija pisana dokumenta sveukupne splitske povijesti u kojima ne nalazimo oblik *Postures*.

Tako kod Tome Arhiđakona, rođenog godine 1200., dakle 22 godine prije prvog spominjanja toponima *Postures*, nalazimo u XX. glavi njegove *Kronike* spomen na preoholog vojvodu koji nađe svoj kraj godine 1167. obješen na Pisturi (*in Pisturio*)⁴⁸⁾ i u XXV. glavi, kad se govori o dolasku kralja Andrije 1217. go-

dine u Split i priređenom mu dočeku izvan gradskih vrata istoimenog lokaliteta i naziva.⁴⁹⁾ Takoder, u Statutu Splitske komune iz godine 1312. u VIII. glavi pete knjige nailazimo na zabranu zakrćivanja smećem trga Piture u obliku *uocatur pistorium*.⁵⁰⁾ P. Petrić u svojim istraživanjima Arhiva splitskoga kaptola i Arhiva splitske nadbiskupije nailazi na crkvu sv. Ivana *de Posturio seu de Lacu* godine 1234., ali isto tako godine 1265. i s topografskim nazivom *de pistorio*.⁵¹⁾

Neki rukopisi navode jedan ili drugi ili oba naziva. Tako su godine 1440. zabilježena oba naziva, od kojih više puta sv. Ivan *de Pistorio seu de Lacu* (ASN, br. 26. s. 44, 57, 64, 174 ...). Rukopis iz 1577. godine spominje zemlje u predjelu *ad Lochulle*, tj. "na jezercu", kako naziva lokvu, navodeći da je od juga crkva sv. Ivana *de Pistorio*.⁵²⁾ Ova crkva poslije je bila srušena i nakon izgradnje baroknih zidina spominje se samo mjesto gdje je bila.⁵³⁾

Iz kasnijeg razdoblja u knjigama prihoda i rashoda iz godine 1555.-1675. splitskoga samostana sv. Frane na Obali nalazimo godine 1601. oblik *Pistora, la piazza grande nella strada Pistora*, "veliki trg (tržnica) na putu Piture".⁵⁴⁾ U Katastiku istoga samostana iz godine 1614. spominje se toponim *Neboische*, zapravo utvrde (*riuelino*) rečene Nobojske na Pisturi, na kojoj su i nakon izgradnje baroknih zidina nalazile nekretnine samostana. "A Neboise fuori della Porta del Rainierio detto Pistora appresso dalle gle sono le Stangate pres(entamen)te" ... "Na Nebojsi izvan Arnirovih vrata nazvanih Pistura kod kojih su sada Štangade..." Ovaj upis napravio je gvardijan Petar Andrija Kopić de Andreis odmah nakon 1707. godine.⁵⁵⁾

Iz tih vremena mletački inženjer Josip Santini godine 1666. bilježi sjeverni ulaz u današnju Bosansku ulicu u obliku *Porta Pistora*.

Zanimljivo je, iz nema bližeg razdoblja, Bulićevu uzgred doneseno mišljenje o lokaciji vrata Piture i njihovu nazivu, a time i nazivu čitavog prostora Piture iznesenog u bedekeru *Voda po Spljetu i Solinu* godine 1894. "Kad se izade iz Ulice sv. Marije (danas Domaldoive) prođe se ispod novog luka, podignuta g. 1875. na uspomenu pohoda N. V. Frana Josipa I., baš na mjestu zapremljenu njegda od porta de Pesturio, od koje sada nema više ni traga".

Upada u oči da Bulić zove "porta de Pesturio", tj. Vrata Piture, ona naknadno probijena u tzv. ugarskim zidinama, kad su barokne zidine već bile dovršene. Ova vrata na mjestu budućeg slavoluka iz godine 1875., porušena godine 1859., nekad su zvana Mičelina po obitelji Michieli.⁵⁶⁾

Sigurno je da se u ovoj prilici ne može govoriti o Bulićevoj pogrešci, niti se može govoriti o zamjeni vrata, već je logično da je Bulić ova vrata nazvao *porta de Pesturio* jer su se nalazila na području Piture, a oblik *de Pesturio* jer vuče podrijetlo od drukčije osnove, koja je omogućila i druge izvedenice.

Uočljivo je da za rasvjetljavanje naziva Pisture veliko značenje imaju nekoliko puta spomenuta vrata čije se stanje i promjene u vezi s njima mogu pratiti ne samo u raznim dokumentima nego i u nizu planova, crteža i grafika koje su izrađivali inženjeri i mјernici u različitim razdobljima.

A. Duplančić posljednjih je godina nizom članaka dao velik prinos upoznavanju izgradnje, izgledu i nastajanju splitskih utvrda, pri čemu nisu mimođena ni gradska vrata na Pisturi sa svojim obrambenim dvorištem, stražarnicom, jarkom i mostićem..., i to od prikaza J. Blaeua iz oko godine 1656., Santinijeve mape iz godine 1666., Calergijeve karte iz 1675. godine, reljefa s pročelja crkve sv. Marije Zobenigo u Veneciji iz godine 1680., Coronellijeva portolana iz godine 1694., Justerove vedute iz godine 1708, slikâ sjevernog pročelja Dioklecijanove palače u knjizi Lavallée-Cassasa iz godine 1782., plana Francesca Gironcija iz godine 1784., nedatiranog plana Pietra Gironcija, nacrta F. A. Kurira iz godine 1789., nacrta obitelji Kurir iz godine 1796., tlocrta F. Muljačića iz godine 1790., Galea iz godine 1808. ...

Do dvadesetih godina XIX. stoljeća obrambeno dvorište na Pisturi već je porušeno pa ga nema na tlocrtu V. Kurira iz godine 1826., a na katastarskom planu iz godine 1831. vidljiv je samo dio gradskih zidina. Na početku stoljeća u nekim bedekerima vrata Pisture nazivana su Bosankim vratima. Tako i na planu E. Hèbrarda iz godine 1912. *Spalato Palais de Diocletien* nalazimo ubilježeno *Porte de Bosnie*, a Bosansku ulicu naziva se *Via del Cambio*, dok na *Plan das Diocletianschen Palastes in Spalato* iz istog razdoblja imamo neobilježena vrata i naziv Bosanske ulice, u sjevernom dijelu, dok se južni dio, bliži gradskom trgu, naziva Ulica Cambj. U XVIII. stoljeću komunikacija od Pisture do municipalnog trga zvala se *Calle dei Bosniesi*. U drugoj polovici XIX. stoljeća Solinjanin Ante Parač u svojim rukopisnim bilješkama kaže kako Bosanska ulica nosi taj naziv zato što su u prošlosti njome prolazili Turci s konjima i proizvodima na gradski trg. No, to se moglo odnositi jedino na individualnu komunikaciju, a nikako kara-vansku, koja je stizala istočnom stranom izravno u Lazaret. Možda je iz tog razloga geograf I. Rubić Bosansku ulicu označio kao središte malih trgovina... U oporuci M. Marulića iz godine 1521. čitamo: *Casa grande sulla strada che va alla Pistoria con la botega*, što može biti potvrda takvog kontinuiteta. Petar Skok, kao veliki znalac toponomastike, s pravom zaključuje kako je u dokumentima nejasno potvrđen toponim Pistura. On prvo javljanje oblika *Postures* iz godine 1222. u *Monasterium Sancti Benedicti in Postures* tumači kao romanski akuzativ množine ženskoga roda za *Pisturas*,⁵⁷⁾ a zamjenju vokala *o* i *u* kao prisutnu pojavu u splitskoj toponomastici romanskoga podrijetla.⁵⁸⁾ U rečenici iz godine 1273. "...apud pistorium extra murum civitatis juxta paratineas" Skok spominje dvije

splitske romanske riječi od kojih prvu, *pistorium*, pekarna, objašnjava kao izvedenicu od latinskog *pistor*, pekar.⁵⁹⁾

I. Rubić, više geograf, a mnogo manje toponomastičar, osamnaest godina prije Skokove interpretacije također piše da naziv Pisture dolazi od *pistores*, "pekar", dakle ulica pekara.⁶⁰⁾ Ako i pretpostavimo da svoje tumačenje nije izveo na osnovi lingvističko-semantičkog uporišta, možemo ga prihvatići iz već poznate činjenice da su gradske ulice i trgovi srednjovjekovnog Splita nosili nazine prema crkvama, plemičkim obiteljima, prostornoj upotrebi, zanatlijama i uopće obrtništvu koje se u pojedinim prostorima odvijalo, pa ako je po analogiji postojala zlatarska i kožarska, a vjerojatno i mesarska i kovačka, zašto bi onda i ova važna struka bila zapostavljena.⁶¹⁾

Isto tako, prihvatljivo je i navođenje kako su na Pisturi izdvojene i pekarnice kruha kako eventualno vatra ne bi ugrozila zbijeni grad.⁶²⁾ Opće je poznato da je srednjovjekovni Split imao, osim već spomenutih, i Trg zeleni, ribe, drva, a u novije vrijeme nađene su i potvrde za Trg žala, pijeska (pržine) sijena i slame, a sigurno tako i Trg (pazar) žita. Premda se tu radilo više o određenoj lokaciji, a ne o nekom većem prostoru, činjenica je da su oni postojali pa i pazar žita, premda ga se ranije lokacijski ne spominje.

Poznato je da se još u ranom srednjem vijeku pazar s Poljane sv. Lovre prebacio na prostor izvan sjevernih gradskih zidina na Pisturi.⁶³⁾

Velika je vjerojatnost da je upravo na Pisturi od tog vremena bio i Pazar žita, premda se postojanje takvoga prostora nazivom spominje tek na početku stoljeća, kad se Regulacijskim planom predviđa takav prostor na putu u pravcu Lučca. I Novak navodi kako su se prema Statutu grada svaka tri mjeseca, osim ostalog časništva grada, mijenjala i dva časnika nadzornika vrata, koji se katkada zovu "časnici za vrata mora i Pisture (Pistorij) za žito".⁶⁴⁾

U zapisnicima Velikoga vijeća godine 1353. spominju se napose vrata Pisture (*porta Pistorij*) kad se i za ta vrata biraju u to vrijeme stalni nadzornici (*custodes*), koji su imali dužnost nadziranja uvoza i izvoza žita, u grad i iz grada. Također, i u Statutu grada Splita u glavi 54 druge knjige (*O čuvanju žita*) između ostalog se navodi da načelnik i Kurija moraju izabirati nadglednike, kako na trgu gdje se žito prodaje, tako i u luci...⁶⁵⁾ U zaključku Velikog vijeća iz godine 1358. spominje se samostan sv. Benedikta s orijentirom kod vrata Pisture (*juxta portam Pistorij*),⁶⁶⁾ što potiskuje Novakovo tumačenje o podrijetlu naziva Pisture, odnosno transformacije već spomenute složenice od *post* i *tures* ili *turio*. Sigurno da nisu slučajno Vrata od Pisture nosila naziv i Pistorij za žito, jer su ona, osim što su značila komunikaciju i bila dijelom obrambenog sustava, još bila i kontrolna postaja i neka vrsta mitnice za žito. Isto tako, ne može se isključiti da je upravo na području Pisture bilo prisutno i mlinarstvo. Uostalom, *pistororis* ne označava samo pekara,

nego i mlinara stupača, koji u stupi (mužaru) tuče žito ili ga u mlincu melje rukama. Obrtnici koji su obavljali stupanje žita (pestaturu) u mortaru od drva (*mortaio di legno*) ili su ga u mlincu mljeli rukom, istodobno su mogli biti pekari i mlinari.⁶⁷⁾

Podrijetlo riječi pistura nije tako jednostavno i treba ga tražiti i u etimološkoj matrici od koje su proizile riječi i izvedenice: *pistor* "pekar", *pistorium* "pekarna", *pistrinum* "stupa gdje se žito stupalo", *pastillus* "kuglica od brašna...". I danas je u pučkoj upotrebi naziv pastura, za najbolji mamac za lov na ciple, koji se pravi od nakvašene jezgre kruha i sira, dok se ne dobije kompaktna i meka smjesa (*pastela*).⁶⁸⁾

Dakle, sporenje oko toponima Pisture ne proistjeće iz već spomenute nejasne potvrde u dokumentima već iz isprepletanja i simbioze toponimâ sličnog fonetskog oblika, počam od već spominjane složenice od *post* i *turres* (*Posturio*, *Postures*), *pistor*, *pistores*, "pekar, pekarna", i *pastura* (*pastio*, *pastus*, *pastorio*), latinske imenice ženskoga roda raširene u svim romanskim jezicima u značenju "pašnjak". Ova posljednja riječ nije slučajno odabranata, već je prisutna iz razloga što je prvo bitni prostor Pisture, najveća ravan izvan zidina Palače i renesansnih zidina, u prošlim stoljećima bio i pašnjak.⁶⁹⁾

Iz navedenog zaključujemo da Skokovo tumačenje ipak pruža najviše uporišta da Pistura nosi naziv od lat. *pistor*, gen. *pistoris*, i odatle dalmatinsko-romanski refleks *pistura*, *pistorium*, "pekarna". Ovim prihvaćanjem isključena je mogućnost da je toponim *Posturio* (poslije, iza kule) mogao biti naziv prostora koji je obuhvaćao stotine metara prema zapadu i sjeveru, za razliku od današnjeg prostora Pisture svedenog na 70 koraka dužine i 7 koraka širine, koji prostor sada obuhvaća ulica pod tim nazivom.

BILJEŠKE

- 1) A. Cettineo, *Magarčićeve ekloge*, *Pjesme*, Pododbor MH, Split, 1955.
- 2) Faksimil staroga ferala izradio je majstor Neno Martinović iz privatnog poduzeća "Feromontaža" d. o. velikim zadovoljstvom i odbijajući bilo kakvu naplatu, na čemu mu Društvo prijatelja kulturne baštine zahvaljuje. Specijalnu boju za feral poklonio je arh. tehničar Žarko Miočić iz poduzeća "Obnova" d.d.
- Inače, feral je, zbog nekooperativnosti odgovornih iz Odjela komunalnih djelatnosti grada Splita, dobrohotnošću dipl. inž. Ivice Klišmanića, uključen na električni vod kućne mreže.
- 3) Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Povjerenstvo u Splitu pismeno je potvrdila naš zahtjev sljedećim tekstom:
 "Vec ranije je naša služba izrazila pismenu podršku Društvu prijatelja kulturne baštine u Splitu u namjeri i želji za postavljanjem ferala na spomenutom mjestu. Kako je sada feral napravljen po uzoru na stari sačuvani koji je bio predočen ovoj službi i slijedi njegovo skoro postavljanje, potvrđujemo ovim dopisom naše ranije izrečeno mišljenje. Načelnik mr. M. Kezić." Takoder na naše traženje i predstojnik Ureda za povijesnu jezgru dostavio je pismeni pristanak 10. X. 1996. s obrazloženjem: "Ovaj ured podržava vašu inicijativu za obnovu i ponovno postavljanje u

- funkciju rasvjetnog tijela 'ferala' pred Gospom od mira na renesansnom bedemu Pisture. Smatramo da će se uređenjem rasvjete i njenim priključkom na javnu rasvjetu, a što osigurava njen kontinuirani rad i ističe ovaj interesantan i vrijedan detalj iz povijesti našega grada".
- 4) Vrijedno je spomenuti da u Splitu susrećemo tek oko petnaestak civilnih i sakralnih gradevina s jasnim renesansnim klesarsko-ukrasnim dijelovima.
 - 5) G. Novak, *Povijest Splita II*, Split, 1961. str. 431.
 - 6) C. Fisković, "Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti", *Peristil I*, Zagreb, 1954.
 - 7) P. Skok, "Postanak Splita", *Dubrovački anali I*, Dubrovnik, 1952. str. 29.
 - 8) G. Novak, *Povijest Splita I*, Split, 1957., str. 526.
 - 9) G. Novak, *nav. dj.*, str. 595.
 - 10) G. Novak, *nav. dj.*, str. 526.
 - 11) P. Petrić, "Sakralna topografija u staroj gradskoj jezgri", *Kulturna baština*, str. 283. G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 523. Oba naziva zabilježena su 1440. g. sv. Ivan de Pistorio seu de Lacu (Arhiv splitske nadbiskupije br. 26 s. 44, 57, 64, 74...).
 - 12) P. Petrić, *nav. dj.*, str. 284 (Arhiv splitskog kaptola br. 192, 24 r, br. 193, 5r i 38v).
 - 13) P. Petrić, *nav. dj.*, str. 284 (ASK br. 155, 50).
 - 14) P. Petrić, *nav. dj.*, str. 284 (ASK, br. 188, 20v. zatim 190, 1 r i 196, 37-38).
 - 15) P. Petrić, *nav. dj.*, str. 284.
 - 16) P. Petrić, *nav. dj.*, str. 283.
 - 17) J. Ušaj i H. Devide, autori "Smjernice za rasvjetu Ulice kralja Tomislava i Klaićeve poljane", 1992.
 - 18) *Program natječaja za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja uređenja Ulice kralja Tomislava i Klaićeve poljane*. Urbanistički zavod Dalmacije, Uvodne napomene str. 1. 1992. god.
U fotokronici natječaja za Pisturu premda je priloženo 58 slika nema slike reljefa i tek jedna prikazuje bedeme.
 - 19) Reljef Gospe s Djetetom veličine 47,5 x 53 cm profiliran kvadratnim okvirom, načinom izvedbe i stilskim oznakama, podsjeća na radove Firentinčeve škole i jedan je od najljepših i rijetkih renesansnih kiparskih djela. Pripisivanje ovog reljefa utjecaju Nikole Firentinu temelji se na grupiranju i spajanju likova, lijepoj kompoziciji linija, oblikovanju dječjeg lica i naborima Marijina plašta... Izradba reljefa pripisuje se jednom od renesansnih klesara, i to majstoru s Braća Marinu Vladiću Grgurevu, jedinom poznatom Firentinčevom daku koji je radio na ovome zidu. K. Cicarelli, "Reljef Firentinčeve škole u Splitu", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, br. 7., str. 29-52. 1953. D. Kečkemet, "Renesansna klesarsko-kiparska djela u Splitu", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, br. 7. Split, 1953.
 - 20) K. Cicarelli, *nav. dj.* (19).
 - 21) A. Duplančić, "Prilog poznavanju obrane Splita u XVII. i XVIII. stoljeću", str. 133, *Vesnik*, br. 33, Vojni muzej - Beograd 1989.
 - 22) A. Duplančić, *nav. dj.*, str. 134.
 - 23) A. Duplančić, *nav. dj.*, str. 134.
 - 24) K. Cicarelli, *nav. dj.*, (20). "Iscrizione dalmata d'epoca Veneziana", *Bullettino di arheologia e storia dalmata III*, Split 1880, str. 15. A. Duplančić, "Mletački lavovi u Splitu", *Kulturna baština* br. 18, Split, 1988, str. 30. Isti navodi da je lav otučen prije 1880, kad se spominje izrijekom da je davno otučen. Nadstrešnica iznad lava postojala je još godine 1897. Trošna i raspuknuta, prijetila je da se uruši. O njezinu popravku vodila se prepiska između konzervatora F. Bulića i Općinskog upraviteljstva. Rezultat je to da nadstrešnice više nema. (Arhiv zavoda, br. 48, 81 i 86 iz 1897.). N. Bezić-Božanić. "F. Bulić - konzervator", *VAHD 79*, Split, 1986, str. 64.

- 25) C. Fisković, "Marko Marulić i njegov likovni krug", *Čakavská říč*, br. 1., 1972., str. 58.
- 26) T. Maroević - M. Tomasović, *Plavca nova*, Split, 1971., str. 160.
- 27) C. Fisković, *nav. dj.*, (25), str. 57-59.
- 28) G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 506. *Liber Cons.*, 1358.
- 29) G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 497. Na stranici 522. navodi da je prije XI. stoljeća sagrađena crkva sv. Petra u sjeverozapadnoj kuli. *Documenta*, str. 142.
- 30) Loža je bila naslonjena na zapadni zid samostana sv. Arnira, kasnije je bila nadograđena i srušena 1946. god. prilikom uređenja prostora nekadašnjeg benediktinskog samostana, odnosno Vojne bolnice, A. Duplančić, *nav. dj.* (21), str. 129.
- 31) I. Rubić, *Split i okolina*, Split, 1934. str. 20.
- 32) V. Mihaljević (Neurastenicus), *Pregršt šušnja, Na uztuk*, Zagreb, 1990., str. 144.
- 33) F. Baras, "Razonoda naših pređa", *Slobodna Dalmacija*, 1. VII. 1979. "Vol na tusti četvrtak", *Sl. Dalmacija*, 24. II. 1955. "Legenda o Izoldi Spličanki", *Nedjeljna Dalmacija*, 7. IX. 1980.
- 34) T. Arhidakon, *Kronika*, Split, 1977., str. 65., G. Novak, *nav. dj.* (8) str. 85.
- 35) T. Arhidakon, *nav. dj.* (34), str. 82.
- 36) S. Piplović, "Splitska Pistura između prošlosti i budućnosti", *Hrvatska obzorja*, br. 1, 1994. str. 161-168.
- 37) A. Duplančić, "Zidine Splita na neobjavljenim nacrtima iz XVIII. stoljeća", *Kulturna baština* br. 22-23. 1993., str. 91.
- 38) A. Duplančić, *nav. dj.* (37), str. 92.
- 39) A. Duplančić, *nav. dj.* (37), str. 93.
- 40) A. Duplančić, *nav. dj.* (37), str. 95. Koristeći se crtežima iz Archivio di Stato-Venezia, marni A. Duplančić detaljno izvlači na vidjelo obrambeni sklop uz staru srednjovjekovnu kulu na Pišturi kao i dokumente parnice Vitturi-Matutinović oko kule, tada u ruševnom stanju, a prije korištena kao samostanski zvonik.
- 41) *Naše jedinstvo*, Split, 20. VII. 1909. Trokatna uglovnica dužim pročeljem prati današnju Nodilovu ulicu. U njezinom prizemlju od godine 1871. do preseljenja u vlastitu zgradu na staroj obali 1911. poslovala je narodnjačka Prva pučka dalmatinska banka. U vrtu iza kuće Eduarda Karamana održavane su kinopredstave 1909. god. za vrijeme uređenja Kina Karaman u Marmontovoj ulici. Na ovaj podatak, kao i neke druge, upozorio me je inž. Slavko Muljačić na čemu mu najtoplje zahvaljujem.
- 42) S. Piplović, *nav. dj.* (36). S. Muljačić, "Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX. i XX. stoljeću", *Zbornik Društva inženjera i tehničara*, Split, 1958. D. Tušek, *Arhitektonski natječaji u Splitu 1945-1995*. Natječaj za uređenje Ulice kralja Tomislava (1992-93) str. 418-425.
- 43) G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 526.
- 44) G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 526. *Codex Diplomaticus III.*, str. 211.
- 45) G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 526. C. D. III., str. 394.
- 46) G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 526. *Liber Cons.* 12. V. 1359. fol. 87. r.
- 47) P. Skok, *nav. dj.* (7), str. 29.
- 48) T. Arhidakon, *nav. dj.*, str. 80.
- 49) T. Arhidakon, *nav. dj.*, str. 99.
- 50) *Statut grada Splita*, str. 196. i 254., Književni krug, Split, 1987.
- 51) P. Petrić, "Sakralna topografija u staroj splitskoj jezgri", *Kulturna baština* br. 19. 1989. str. 272-287.
- 52) P. Petrić, *nav. dj.* (51), str. 284.
- 53) P. Petrić, "Prilozi topografiji Splita za vrijeme mletačke uprave", *Kulturna baština* br. 16. 1985., str. 32.

- 54) P. Petrić, *nav. dj.* (53), str. 34. Na istome mjestu govori se o štangadama na Pisturi koje su išle od branika Priuli na sjever do današnje robne kuće "Prima" i dalje na istok uz samu Bažanu (Bazzana) do pred Kruševića guvno i odatle na branik Cornaro, danas iza Muzejskog prostora u Ulici kralja Tomislava. Stari Splićani sačuvali su naziv Bažana ili Baždana za današnji prostor između nekadašnja dva branika.
- 55) P. Petrić, *nav. dj.* (53), str. 32. Toponim *Nebojša* za lokalitet na prostoru Pisture susreće se u oblicima *Neboisse*, *Aneboise*, *Neboijsche* i sl. To je ime jedne hridi pred Kaštel Kambelovcem, a spominje se već 1408.
- 56) Bajamontijev prethodnik, splitski načelnik Simeone Michielli Vitturi, u svom oproštajnom govoru 16. XI. 1859. godine spominje da je sjeverno od novog dijela grada (*città nuova*) srušen znatan dio kosih utvrda *dello spalto*, a *spalto* je fortifikacijski izraz za nagib zemljista, zvanih ugarske zidine (*mura ungarrese*). Consiglio municipale Venezia 1859., str. 6. Brošura u Muzeju grada Splita. Na ovaj podatak također me uputio inž. Slavko Muljačić.
- 57) P. Skok, *nav. dj.* (7), str. 29.
- 58) Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3. izdanje, 3242.
- 59) P. Skok, *nav. dj.* (7), str. 29.
- 60) I. Rubić, *nav. dj.* (31), str. 20.
- 61) D. Kečkemet, *Život Marka Marulića Splićanina*, Društvo prijatelja kulturne baštine, Split, 1975. str. 61.
- 62) S. Piplović, *nav. dj.* (36).
- 63) D. Kečkemet, *nav. dj.* (61), str. 62.
- 64) G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 327. *Liber Cons.* 1354. fol. 35. r. Državni arhiv Zadar, Splitski arhiv.
- 65) G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 526. *Liber Cons.* 1358. D. Kečkemet, *nav. dj.* (61), str. 51. *Statut grada Splita*, Književni krug, Split, 1987. str. 58.
- 66) G. Novak, *nav. dj.* (8), str. 506.
- 67) M. Divković, *Latinski rječnik*, Zagreb, 1899. M. Žepić, *Rječnik latinskoga i hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1901.
- 68) *Pastura* je izraz koji rabe i danas ribari amateri na splitskome području.
- 69) Meyer-Lübke, *R E W* br. 6282. Pučki pjesnik Ivan Jakaša (1795.-1882.) u pjesmi "Razasuće grada Solina i utemeljenje Spljeta" navodi stih: "Svu Pisturu sada razoraše i šenicu po njoj posijaše". *Marjanska vila*, Split, 1899.

Ante Sapunar

THE PISTURA AREA AND ITS LIGHT

Summary

This paper deals with some assumptions that, in the Middle Ages and later when Split was expanding westward, Pistura occupied a significantly larger area and that it played a more important role than supposed so far. This explains the concentration of ornamental stone-cuttings on the Renaissance wall of Pistura. The paper also discusses the necessity of restoring te lights in front of the relief of the Lady with child and the disputable origin of the name Pistura.

Translation: Zjena Čulić